

EGY VITA MARGÓJÁRA, AVAGY MIT IS TUDUNK A ROMÁKRÓL?

1. Kikről is van szó?

A hazai szociológus társadalomban igen éles (gyakran kibékíthetetlennek tűnő) viták (például Ladányi–Szelényi kontra Havas–Kemény–Kertesi vita a Kritikában) zajlanak annak az „egyszerű” kérdésnek az eldöntésében, hogy ki tekinthető cigánynak. A kérdésre adandó válasz eldönti azt is, hogy hányan vannak azok, akik ebbe az etnikumba sorolódnak, s ezzel szociológiai jellemzőik is részben adottá válnak. Márpedig ennek politikai tartalmai is vannak (például támogatás-politika, de olyan távolinak tűnő kapcsolat is létezik, mint az EU-csatlakozás időpontja, hiszen addig ezt a „kérdést” megnyugtatóan rendezni kell). Bármely kutatás esetére igaz, hogy definiálni kell az alapsokaságot, mielőtt elemezzük. Ladányi János és Szelényi Iván ezért joggal állítja, hogy a definiálással gyakorlatilag önkényesen jelölünk ki vizsgálandó csoportokat, hiszen nincs egzakt fogalom a kérdés eldöntésére, vagy ahogy a szerzők fogalmaznak „ezek tudományos igénnyel megválaszolhatatlan kérdések”.

A lehetséges definíciókat sorra véve több lehetőség is adódik a „cigány” fogalmának meghatározására. *Legkézenfekvőbb az önmeghatározás: aki magát cigánynak tartja, az az is.* Ugyanakkor nem tévedünk nagyot akkor, ha azt állítjuk, hogy az önmagukat cigánként meghatározók számánál jóval nagyobb a cigány etnikumhoz tartozók száma, hiszen a társadalmi előítéletek miatt sokan (akik esetleg cigánként határoznák meg magukat) esetenként eltagadják etnikumukat. Ezért alakult ki az az empirikus szociológiai megközelítés, amely *az önbesorolás mellett (sajnos gyakran helyette is) azt tekinti cigánynak, akit a környezete annak tart (főleg a külső jegyek vagy az életvitel alapján).* Ezek a megközelítések a „környezet” fogalma alapján oszthatók csoportokba. Egyes vizsgálatok megelégszenek azzal, hogy a kérdezőbiztos döntse el, az interjúalany cigány-e vagy sem. Más megközelítések bizonyos környezeti jellemzők (életvitel) alapján döntenek a besorolásról. Ez utóbbival azonban számos probléma adódik (például a szegény, többgyermekes családok az átlagosnál nagyobb arányban lennének „cigányok”). *További gondot okoz, hogy a egyes családokat (különösen a gyermekeket) hová soroljuk, illetve azokat, akik már maguk is ilyen vegyes házasságból (kapcsolatból) származnak.* Ezekben az esetekben a torzító hatás a különböző megközelítéseknel felerősödik.

A következőkben a Szonda Ipsos Kft. 1997. novemberi közvélemény-kutatási adatai alapján járjuk körbe a kérdést. Tekintettel a besorolás problémáira a besorolásokban a kérdezőbiztosok lehetőséget kaptak arra, hogy *három kategóriát állítsanak fel. Ezek: nem roma, roma, bizonytalan.*¹

* A cikk alapjául szolgáló tanulmány Ladányi János PhD szemináriuma keretében készült.

¹ Vannak olyan megközelítések is, amelyek a cigány-nem cigány klasszifikáció helyett a „holdudvar”-szerű besorolást alkalmazzák. Eszerint jelentős átmeneti csoportok léteznek, amelyek nem sorolhatók be egyértelműen dichotom kategóriába.

Emellett megkérdezték azt is, hogy a kérdezett hová sorolja magát, illetve hogy a szülei között volt-e roma származású.² Ezzel a következő táblázathoz jutottunk:

A kérdezőbiztosok véleményének és a megkérdezett önbesorolásának kapcsolata (fő)

Kérdezőbiztos véleménye/ Önmeghatározás	Szülők között van roma		Szülők között nincs roma		Összesen
	Ő roma	Ő nem roma	Ő roma	Ő nem roma	
Cigány	521	110	70	1 170	1 871
Nem tudom	6	13	1	573	593
Nem cigány	10	29	4	23 980	24 023
Összesen	537	152	75	25 723	26 487

Forrás: Szonda Ipsos felmérés alapján saját számítás

A táblázat alapján az fogalmazható meg, hogy a *kérdezőbiztosok kategorizálása és az önbesorolás viszonylag homogén*. A (bevallottan) roma szülőkkel rendelkezők közül csak 22 százalék vallja magát nem romának. A másik irányban, tehát hogy roma szülők nélkül is romának vallja valaki magát csak 0,3 százalékos értéket kapunk. *A teljes minta 7,1 százalékát sorolták a kérdezőbiztosok a cigányok közé, míg további 2,2 százalékuk esetében bizonytalanok voltak.* Ez alapján minimum 7,1, maximum 9,3 százalékra taksálhatjuk a roma népesség arányát a 18 éves és idősebb népességben. Önbesorolás alapján a minta 2,3 százaléka vallotta magát cigány „nemzetiségűnek”. Ha ehhez hozzávesszük a cigány szülőkkel rendelkezőket is, akkor az önbevallás alapján ennél magasabb arányt is kaphatunk.

Az eddigiek alapján jól látható a két eljárás mód eredményezte különbség. Az alsó határnál 4,8 százalékpont, a felső határnál 6,9 százalékpont „hiba” adódik, ami szignifikáns eltérés. Érdekes ugyanakkor, hogy a kérdezőbiztosok maguk sem voltak következtetések a besorolás folyamán, hiszen a roma szülőkkel rendelkező és magát romának vallók 1,6 százalékát nem cigánynak, további 0,8 százalékát bizonytalanoknak jelölték meg. Ugyanakkor *a bevallás alapján nem roma származású és magát romának tartók 5,3 százalékát nem cigányként „könyvelték el”.* Összességében a *kérdezőbiztosok által cigánynak tekintett népességből 32,7 százalék vallotta magát romának*, míg a túlnyomó többség visszautasította ezt. A bizonytalanok ítélték közül 1,2 százalék állította magáról, hogy ő roma, miközben csaknem 99 százalékuk szerint ők nem romák. Ennek eredőjeként a saját állításuk szerint nem roma szülőkkel rendelkező, és önmagukat nem romának tartók közül a kérdezőbiztosok 4,5 százalékot egyértelműen cigánynak, további 2,2 százalékot „cigány gyanúsak” tartottak.

² A cigányokkal kapcsolatban ilyen kategorizálást végzett Ladányi (1996) a Szelényi–Treiman-féle kutatásból. Lényegében e kutatásban feltett kérdések kerültek lekérdezésre a Szonda Ipsos 1997-es felmérésekor is. Megjegyezzük, hogy nagyjából ugyanazokat az eredményeket kapta a Szonda Ipsos nagy mintán, mint Ladányi János kis mintán.

A származás szerepe a vegyes házasságokban

A mintában összesen 2,6 százalék volt azok aránya, akik felmenőik között cigányokat említettek. Ebből 85,5 százalék homogén cigány házasságból született, 3,2 százalék esetében csak az anya, 11,3 százalék esetében csak az apa volt roma. Ezek a számok azt jelzik, hogy ha vegyes házasságra kerül sor, jellemzőbbek azok az esetek, amikor roma férfiak nem roma nőket vesznek feleségül. A vegyes házasságból született roma származásúak iskolai végzettsége szignifikánsan magasabb, mint két cigány szülő gyermekei esetében. A vegyes házasságból születettek közül jóval magasabb a roma apától és nem roma anyától születettek iskolai végzettsége, mint a nem roma apák és roma anyák házasságából származóké. A vegyes házasságok cigány férfi tagjainak iskolai végzettsége sokkal jobb, mint a nem cigány férjeké. Ez azt sugallja, hogy a vegyes házasságokban jellemzőbbek azok az esetek, amikor a viszonylag magas státuszú roma férfiak nem roma feleséget választanak és ekkor a gyermek státusza is viszonylag kedvező marad (iskolai végzettsége kissé magasabb az apjénál), illetve ritkábban (a vegyes házasságok 22 százalékában) alacsony iskolai végzettségű férfiak roma nőt vesznek feleségül és a gyermek iskolai végzettsége gyakran még az apját sem éri el. Mivel az iskolai végzettség erősen hat a háztartás életvitelére, nem meglepő ezek után, hogy a kérdezőbiztosok műveltebb, roma apáktól és nem roma anyáktól származó válaszadók esetében szignifikánsan kisebb arányban találták biztosan cigánynak a kérdezettet és nagyobb volt a bizonytalan értékelés aránya, mint a másik típusú vegyes házasságból származók esetében.

Kérdezőbiztos vélemény	Homogén roma házasságból születettek	Roma anyától és nem roma apától születettek	Roma apától és nem roma anyától születettek
Cigány	94,3	87,9	72,5
Nem tudom eldönteni	1,6	4,8	10,4
Nem cigány	4,1	7,3	17,1
Összesen	100,0	100,0	100,0

A mintában 70 olyan személy is válaszolt a kérdésekre, akik magukat romának jellemezték, a kérdezőbiztos szerint is cigányok, miközben szüleik között nem említettek roma származásúakat. Ennek pusztán az volt az oka, hogy jórésztük nem is válaszolt a származásra vonatkozó kérdésekre.

A KSH szerint „a magyar népszámlálásoknál a nemzetiségi hovatartozás szempontjából minden összeírt személyt, anyanyelvre való tekintet nélkül, olyan nemzetiségűnek vesznek számba, amelyhez tartozónak minden befolyásolástól mentesen vallotta magát.” A KSH népszámlálásai szerint a cigány népességre a következő adatokat kapjuk:

A cigány népesség számának változása 1930–1990 között (fő)

	anyanyelve cigány				nemzetisége cigány			
	férfi	nő	összesen	%*	férfi	nő	összesen	%*
1930	3 852	3 989	7 841	0,1	n. a.	n. a.	n. a.	
1941	9 119	9 521	18 640	0,2	13 196	13 837	27 033	0,3
1949	10 243	11 144	21 387	0,2	18 135	19 463	37 598	0,4
1960	12 351	13 282	25 633	0,3	27 306	28 815	56 121	0,6
1970	17 214	17 743	34 957	0,3	n. a.	n. a.	n. a.	
1980	13 826	14 089	27 915	0,3	2 998	3 406	6 404	0,1
1990	23 945	24 127	48 072	0,5	71 432	71 251	142 683	1,4

* Arányuk a népességhez képest.

Forrás: KSH 1992.

A cigány anyanyelvű lakosság aránya 1930 óta fokozatosan emelkedő tendenciát mutat, de még 1990-ben is csak fél százalékot tettek ki a cigány anyanyelvűek. A cigány nemzetiségűek aránya (ha eltekintünk a valószínűleg hibás 1980-as adatoktól) szintén növekvő súlyú, de a legmagasabb érték ebben az esetben is csak 1,4 százalék (mint láttuk a Szonda Ipsosnál ez 2,3 százalék volt).

A KSH 1955-ben 50 ezer főre, 1961-ben 200 ezer főre becsülte a cigány etnikum létszámát. Az MTA Szociológiai Kutatócsoportja 1971-ben (2 százalékos reprezentatív felvételre alapozva) 320 ezer főre becsülte a cigány népesség számát. Egy 1977–78-as megyei tanácsok által elvégzett felmérés 325 ezer cigányt mutatott ki. Az MTA SZK felmérésben azt tekintették cigánynak, akit a nem cigány környezete annak tartott. *A KSH 1993-as vizsgálata 393 715 fői cigány életvitelűnek, 86 368 fői átmeneti életvitelűnek határozott meg.*

Más felmérések is készültek az adott kérdésben, de az összehasonlíthatóságot jelentősen rontja az, hogy a megkérdezettek köre nem volt azonos (például egyes vizsgálatok a 16 éven felülieket, mások a 18 éven felüli népességet mérték fel), illetve hogy eltértek a vizsgálati módszerek (például KSH: életvitel vagy a szomszédok véleménye; Szonda Ipsos és TÁRKI: kérdezőbiztos véleménye a megkérdezett személyről stb.). Az 1997-es Szonda Ipsos-vizsgálatnál a cigány népesség aránya jelentősen meghaladja a megelőző és a későbbi felmérési eredményeket. Ennek oka az lehet, hogy a kérdezőbiztos a besorolás előtt már értesült arról, hogy a kérdezett magát romának tartja-e, illetve hogy volt-e a szülei között roma etnikumú. A kapott becsléseket a következő táblázatban tüntettük fel:

Az egyes felmérések alapján becsült cigány, nem cigány és egyéb népesség aránya (%)

	Cigány	Nem cigány	Bizonytalan	Nemzetisége cigány	Önmagát romának vallja
KSH 1990 ¹	—	—	—	1,4	—
KSH 1993 ²	3,9	95,3	0,8	—	—
Szonda Ipsos 1995 ³	6,6	91,2	2,2	—	—
Szonda Ipsos 1996 ³	6,0	91,1	2,9	—	—
Szonda Ipsos 1997 ³	7,1	90,7	2,2	—	2,2
Szonda Ipsos 1998 ³	5,9	92,6	1,6	—	—
Kemény I. 1993–94 ⁴	4,7	—	95,3	—	—
H. P. 1992 ⁵	2,9	92,2	4,9	—	—
H. P. 1993 ⁵	4,0	—	—	—	—
H. P. 1994 ⁵	2,2	84,5	4,9	—	—
H. P. 1995 ⁵	2,9	—	—	—	—
H. P. 1996 ⁵	2,8	—	—	—	—
Szelényi–Tr. ⁶	3,9	94,9	1,2	—	2,1

1: KSH 1992. (teljes népességre vonatkozik); 2: KSH 1994. (teljes népességre vonatkozik); 3: Szonda Ipsos-felmérések (18 éven felüli népességre vonatkozik); 4: Havas–Kemény 1995. (a cigány háztartások arányára ad becslést); 5: Magyar Háztartás Panel vizsgálat (a 16 éven felüli népességre vonatkozik, de csak háztartásokra): 1992. és 1994. év: Sik 1995; 1993., 1995–96. év: Havas–Kemény–Kertesi 1995; 6: Ladányi 1996. (Szelényi–Treiman kutatás adatai; a 20–69 éves népességre vonatkozik).

A *Havas–Kemény–Kertesi cikkben* a mintavételi hibák elemzésére is sor került. A háztartás panel vizsgálat egyik súlyos hibája, hogy benne a cigány népesség egyrészt alulreprezentált, másrészt folyamatosan csökkenő arányú volt (ami aligha hihető). Ez annyiban érthető, hogy a panel eredeti céljai között nem szerepelt a cigány népesség vizsgálata, így vélhetően az országos reprezentativitás ennek ellenére fennmaradt. A Szonda Ipsos-vizsgálatok szintén más célból (területfejlesztés) készültek, ezért a cigány népességre vonatkozóan torzító adatokat tartalmazhatnak (hiszen valószínűleg kiestek a legszegényebbek a mintából el nem érés vagy válaszmegtagadás, esetleg a kérdezőbiztos személyes okai, például félelem, idegenkedés miatt).

Ugyanakkor a szerzők maguk is utalnak arra, hogy a cigányság definiálása meglehetősen körülményes, s nem adható szabatos definíció. Ennek következtében azonban az alapsokaság kijelölése egy cigányságkutatás során elvileg lehetetlen (hiszen ehhez világos definíciók kellene). Teljes összeírás esetén (amennyiben a környezet vagy a kérdezőbiztosok végzik a besorolást) valószínűleg nem lenne nagy eltérés az adatok között.

A Havas–Kemény-féle kutatásban például többlépcsős, rétegzett mintavételt valósítottak meg: állításuk szerint a roma lakosság 2 százalékát kérdezték meg. Ennek során először a településeket választották ki, majd a különböző intézmények segítségével teljes összeírást valósítottak meg (vagyis, amennyiben ezek az intézmények valakit romának jelöltek meg, azok bekerültek a mintába). Összesen 1941 háztartás került megkérdezésre, összesen 8663 személy. Mintegy 10 százalékra tették a kutatók az alapsokaságból kimaradt roma háztartások számát.

Megítélésünk szerint az országos minták jól használhatók a cigányság arányaira, és helyzetére vonatkozó kutatásban, hiszen a célcsoport meghatározására több lehetőséget adnak, s ezzel többszempontú megközelítést tesznek lehetővé. A Szonda Ipsos nagymintás vizsgálatai viszonylag azonos besorolást adtak (a roma népesség esetében a legmagasabb és a legalacsonyabb érték között egy százalékpontos az eltérés, a bizonytalanoknál 1,3 százalékpontos). Az idézett cikkben a bírálók – véleményünk szerint – hasonló módszerrel végezték a besorolást, csak nem a kérdezőbiztosokra bízták a kérdés eldöntését, hanem a különböző helyi intézmények (polgármesteri hivatal, jegyző, helyi munkaügyi központ, bölcsőde, óvoda, általános iskolai pedagógusok, védőnők, orvosok, családsegítők, cigány szervezetek stb.) segítségét vették igénybe (illetve felhasználták az általános iskoláknak a cigány gyermekek számára vonatkozó iskolaszintű adatait is, s a kérdezőbiztosoknak ennek megfelelő arányban kellett cigány származású általános iskolásokat találniuk). Jól látható, hogy az így kapott besorolás lényegileg nem különbözik a Szonda Ipsos által követett módszertől. Ezért inkább csak azt állíthatjuk, hogy az így kapott minta a sok szubjektív vélemény eredőjeként értelmezhető, míg a Szonda Ipsos-felmérésben egy szubjektum (a kérdezőbiztos) véleménye volt a meghatározó. A válaszcikkben a Ladányi–Szelényi szerzőpáros is hasonló következtetésekre jutott. Felvetésük – miszerint a besorolások a besorolókat (klasszifikátorokat) jellemzik, s maga a besorolás sem független a történelmi helyzettől és az adott kulturális színvonalától – megszívlelendő.

Maga a Kemény István és munkatársai által követett eljárás (megközelítés) ésszerűnek tűnik. A cigány népesség nagy része feltehetően kapcsolatba kerül ezekkel az intézményekkel, s így – megfelelő „emlékezettel” – a kérdezett népesség „előállítható”, megtalálható.

A kérdés ezek után csak az, *alkalmas-e a módszer arra, hogy – legalább elvben – minden cigány etnikumú a mintába kerüljön.* Nagy valószínűséggel nem, hiszen egyrészt az iskolai lemorzsolódás, költözések miatt az általános iskoláskorú cigány gyermekek egy része nem található meg (még ha elvben tankötelezettség van is), másrészt az általános iskolai tanárok által megadott cigány népességi adatok sem kevésbé szubjektívek, hiszen ebben az esetben a tanár veszi át a besoroló szerepét. A védőnő, óvónő, orvos esetében is elmondható ez (az utóbbinál például kifejezetten a problémás esetek kerülnek előtérbe – a betegek, hiszen a megelőző jellegű orvosi vizsgálatokra még a többségi társadalom sem igen jár el). Ugyanezek a kifogások állnak fenn a munkaügyi központokkal (akik csak a munkanélküliekkel foglalkoznak, s azok közül is elsősorban azokkal, akiknek jár valamilyen ellátás). A cigány szervezetek társadalmi beágyazottsága pedig meglehetősen sok kívánnivalót hagy maga után, tényleges kisugárzó hatásuk a cigány közösségekre sajnos összességükben is elhanyagolható. Az egyes szervezetek által megadott taglétszámok, illetve a szerintük elért népességszám-adatok megbízhatatlanok, mert az állami-önkormányzati, alapítványi támogatások részben ezekről függenek, így érdekükben áll a felfelé torzítás. Összességében tehát azt állítjuk, hogy a módszer valóban inkább a problémás cigány rétegek felé húz el (ahogy ezt Ladányi–Szelényi szerzőpáros joggal állítja), s emiatt *nincs valódi ellenmondás* az országos reprezentatív minták adatai és az ilyen mintákból nyert információk között.

A definíciós és klasszifikációs problémák megoldása, a legjobb módszerek kiválasztása nem célunk. Ugyanakkor azt gondoljuk, hogy a klasszifikációs módszerek kombinálása által kapott kategóriák alkalmazásával árnyaltabb kép adható valamely nehezen reprodukálható sokaságról az egyértelműség igénye nélkül. Mivel a roma népesség helyzetéről a Szonda Ipsos felmérési adatai alapján próbáltunk viszonylag átfogó képet festeni, s a felmérésben az önbesorolás, a származás önbevallása és a kérdezőbiztos általi besorolás együtt szerepelt, ezek együttes figyelembevételét alkalmaztuk (hasonló kategóriákkal dolgozott a Szelényi–Treiman kutatás is).

A továbbiakban – a jelzett problémák tudatában – az 1997. novemberi Szonda Ipsos-felmérés megfelelő adatait elemezzük részletesebben. A kérdezőbiztosok *meghatározott személyeket* kerestek. A minta *kistérségi szinten is reprezentatív* volt nem, életkor, iskolai végzettség és a település típusa szerint. A célszemélyeket, ha az első megkeresés sikertelennek bizonyult, a követő munkanapon keresték fel. Ha ez sem volt eredményes, akkor sorrendben: ugyanabban a háztömbben, vagy a szomszéd lépcsőházban, vagy a szomszéd házban kerestek olyan személyt, aki az eredeti célszeméllyel megegyező nemű volt és azonos életkorcsoportba tartozott. (Ez utóbbi torzíthatta az iskolai végzettség adatokat, míg hatása a cigány–nem cigány kiválasztásra nem egyértelmű.) A következőkben:

- *nem roma* alatt azokat értjük, akiket a kérdezőbiztosok nem cigányként regisztráltak, valamint egyik szülője sem cigány, illetve magát sem tartja romának;

- *bizonytalan* az, akiről a kérdezőbiztos nem tudta eldönteni, hogy roma-e, a kérdezett pedig sem a szüleit, sem önmagát nem tartotta romának;
- *megbélyegzettnek* neveztük azokat, akiket a kérdezőbiztos romának minősített, miközben sem önmagukat, sem szüleiket nem tartották romának;
- *felvállalónak* neveztük azokat, akikről mind a kérdezőbiztos, mind maga a kérdezett azt állította, hogy roma etnikumú.

A vizsgálatból a kis elemszám miatt kihagytuk azokat, akik ezekbe a kategóriákba nem fértek bele. Az elemzések során a jelzett kategóriák szerint csoportosítottuk a válaszolókat.

2. Az 1997-es felmérés eredményei

2.1. Az életkor alakulása

Az életkori megoszlást bemutató adatok szerint a nem romáktól a felvállalókig terjedő skála mentén egyre fiatalabb a népesség. A 18–29 éves korosztály aránya a felvállalókban belül például 43 százalékot meghaladó (ez lehet a cigány identitástudat megerősödésének az egyik jele is), a megbélyegzettekben belül 27 százalék feletti, míg a nem romáknál nem éri el a 23 százalékot. A bizonytalan és a megbélyegzett besorolásúakon belül magas a 30–50 éves kor közöttiek súlya is. A 60 éven felüliek aránya a nem romák esetében a legmagasabb, a felvállalók körében mindössze 6 százalék 60 éven felülit találunk.

A megkérdezettek életkori megoszlása etnikai csoportok szerint (%)

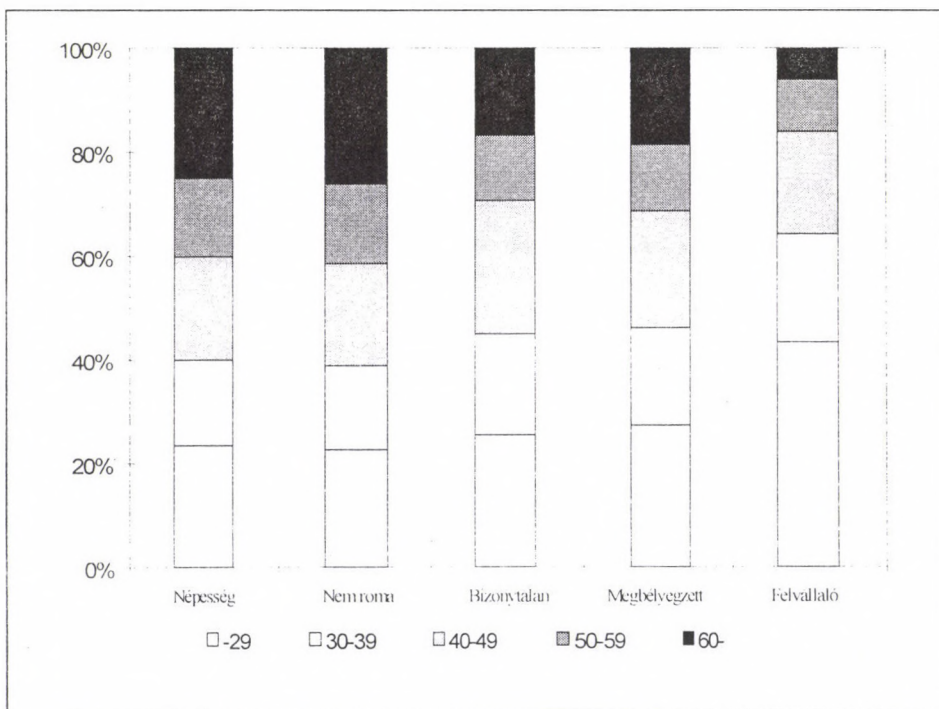
	Népesség	Nem roma	Bizonytalan	Megbélyegzett	Felvállaló
18–29	23,4	22,6	25,4	27,3	43,3
30–39	16,5	16,3	19,6	18,8	20,9
40–49	20,0	19,7	25,7	22,5	19,6
50–59	15,0	15,4	12,5	12,7	10,1
60–	25,1	26,1	16,8	18,6	6,1
Népesség	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az átlagéletkorra vonatkozó adatok is alátámasztják megállapításainkat (a 18 éves és idősebb korosztályra): a nem roma népesség átlaga 46,3 év, a bizonytalanoké 42,3 év, a *megbélyegzettek*é 42,7 év, míg a *felvállalók*é 35,8 év. A 18 éves és idősebb népesség átlagéletkora 45,8 év volt 1997 végén.

A viszonylag fiatal népesség azt vetíti előre, hogy a népességen belüli arányuk (azonos átlagos gyerekszám mellett is) növekedni fog, hiszen arányaiban több lesz a családalapító. Jól látható ez abból is, hogy a 18–29 éves korosztályból átlagon felüli arányban vannak *megbélyegzettek* (5,6 százalék a 4,8 százalékkal szemben) és *felvállalók* (3,8 százalék a 2,1 százalékkal szemben). A következő korcsoportban, a

30–39 évesek körében az előző csoport súlya 5,5 százalék, az utóbbié 2,6 százalék, ami mindkét esetben átlagon felüli részarányt jelent. A 40-esek korcsoportjában a *bizonytalanok* (2,8% a 2,2%-kal szemben) és a *megbélyegzettek* (5,5%) aránya haladja meg az átlagot, s először az 50-esek körében alulreprezentáltak a *bizonytalanok*, a *megbélyegzettek* és a *felvállalók*. A 60 éven felüliek esetében a folyamat kiteljesedik: a *nem romák* aránya 93 százalékra emelkedik, a *bizonytalanok* súlya 1,5 százalék, a *megbélyegzettek*é 3,6 százalék.

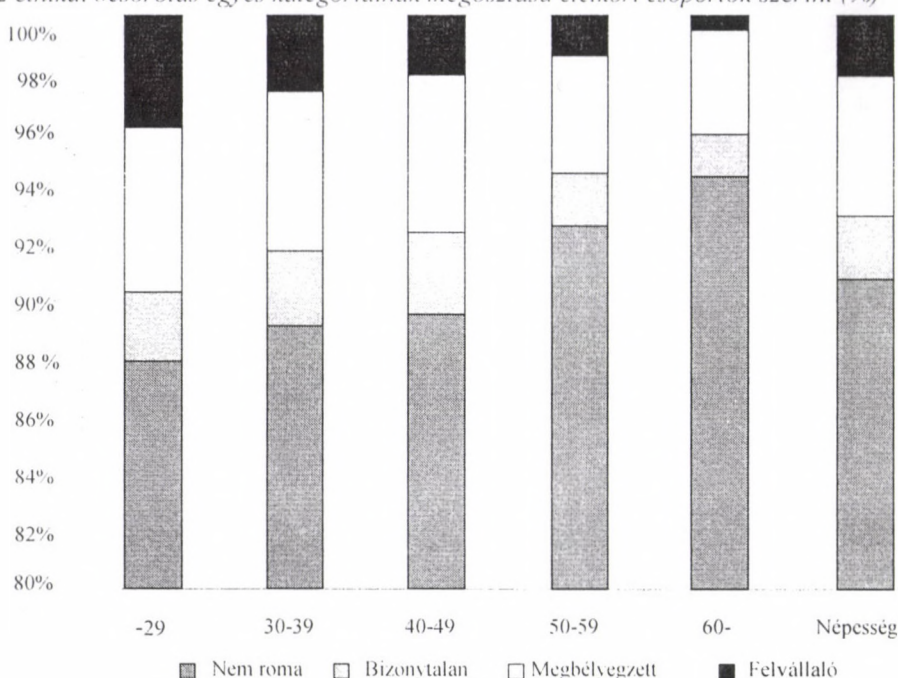
A megkérdezettek kormegoszlása az etnikai besorolás egyes kategóriáiban (%)

Forrás: Szonda Ipsos

A 60 évesnél idősebbek között alig van *felvállaló* (0,5 százalék). Ez összefügghet a cigány népesség életmódjával is, hiszen a dohányzás, az alkoholfogyasztás magas arányú körökben, miközben az egészséges életmód megkövetelte rendszeres egészségügyi ellenőrzések elmaradnak. Emellett az egészségtelen vagy nehéz fizikai munkák miatti „elhasználódás” is erőteljesen sújtja őket.

Az etnikai besorolás egyes kategóriáinak megoszlása életkori csoportok szerint (%)

Forrás: Szonda Ipsos

2.2. Az iskolai végzettség eltérései

A képzett csoportokon belül az iskolai végzettség meglehetősen eltér az átlagtól. A *nem roma* csoportban a legfeljebb általános iskolai végzettségűek aránya (39,7 százalék) némileg kisebb az átlagnál (41,6 százalék), míg az érettségizettek és a felsőfokú végzettségűek súlya az átlagot meghaladó, de az eltérések nem túl jelentősek. Ez annyiban érthető, hogy a népesség csaknem 91 százaléka ebbe a csoportba került. A *bizonytalanok* csoportjában felülreprezentáltak a 8 osztályt végzettek (csaknem 13 százalékponttal), elsősorban az érettségizettek (-10,1 százalékpont) és a diplomások (-2,5 százalékpont) rovására. A *meghélyezettek* csoportjában a legfeljebb 8 osztályt végzettek súlya magas (52 százalék), ami elsősorban annak köszönhető, hogy a középfokú végzettségűek aránya átlag alatti (40 százalék a 47,5 százalékkal szemben), illetve kisebb arányban találunk közöttük felsőfokú végzettségűeket is. A *felvállaló* csoport fő jellemzője az alacsony iskolázottság: 90 százalékuk legfeljebb 8 osztályt végzett el, s elhanyagolható arányban vannak közöttük diplomások és érettségizettek.

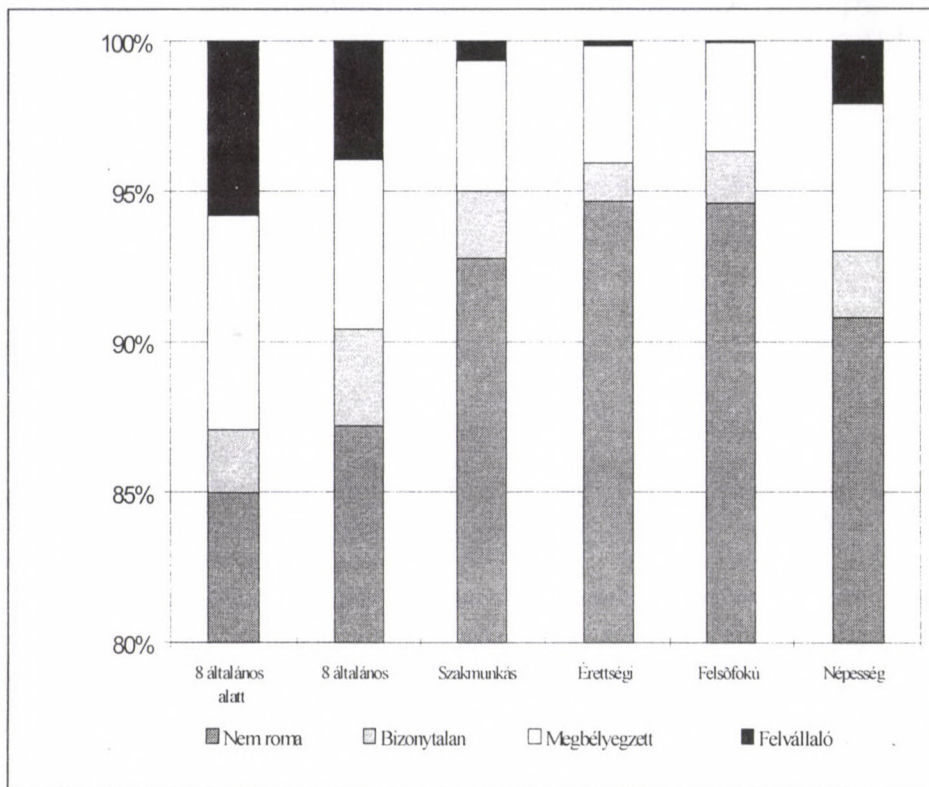
A kérdezett iskolai végzettsége az etnikai besorolás egyes kategóriái szerint (%)

	Népesség	Nem roma	Bizonytalan	Megbélyezett	Felvállaló
8 általános alatt	13,7	12,9	13,1	19,9	37,9
8 általános	27,9	26,8	40,7	32,1	52,4
Szakmunkás	23,3	23,9	23,7	20,8	7,4
Érettségi	24,2	25,1	14,1	19,2	2,0
Felsőfokú	10,9	11,2	8,4	8,0	0,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Más megvilágításban ez azt is jelenti, hogy a legfeljebb 8 osztályt végzettek 86,5 százaléka *nem roma*, 2,8 százaléka *bizonytalan*, 6,1 százaléka *megbélyezett* és 4,6 százaléka *felvállaló*. A középfokú végzettségűeken belül a nem romák aránya 93,7 százalék, a *bizonytalanoké* 1,8 százalék, a *megbélyezetteké* 4,1 százalék, míg a *felvállalóké* mindössze 0,4 százalék. A diplomások 94,6 százaléka tartozik a *nem romák*, 1,7 százaléka a *bizonytalanok*, 3,6 százaléka a *megbélyezett*, s csak 0,1 százalék a *felvállalók* közé.

Látható, hogy a *bizonytalan* és a *megbélyezett* csoport iskolai végzettsége közel azonos, és főleg a szakmunkások és az érettségizettek eltérő arányában különbözik egymástól. A *felvállalók* ellenben rossz iskolázottsági mutatókkal rendelkeznek, ami meghatározó lehet a munkahelyeken elfoglalt pozíciókra, illetve egyáltalán arra is, hogy van-e/lesz-e munkájuk. A továbbiakban megvizsgáljuk azt, hogy mennyire hat az apa iskolai végzettsége a kérdezett iskolai végzettségére, vagyis azt teszteljük, hogy a kulturális hátrányok (amelynek egyik legfontosabb szelete az iskolázottságban kimutatható elmaradás) „öröklődnek-e”.

Az etnikai besorolás egyes kategóriáinak aránya a különböző iskolai végzettségek között (%)

Forrás: Szonda Ipsos

A kérdezett apjának iskolai végzettsége a kérdezettek etnikai besorolása alapján (%)

	Népeség	Nem roma	Bizonytalan	Megbélyezett	Felvállaló
8 általános alatt	36,3	35,5	28,7	41,4	65,7
8 általános	20,9	20,6	32,3	20,2	25,3
Szakmunkás	23,8	24,4	19,0	22,4	7,3
Érettségi	10,8	11,1	11,4	9,2	1,4
Felsőfokú	8,2	8,4	8,7	6,8	0,4
Népeség	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A *nem roma* csoportra az jellemző, hogy apáik enyhén iskolázottabbak az apák „népeségéhez” viszonyítva, de az eltérések nem jelentősek. A *bizonytalanok* csoportjában már kissé felülreprezentáltak a legfeljebb 8 osztályt végzett apák (de ezen belül a befejezett 8 általános iskolai osztállyal rendelkezők vannak nagyobb arányban), miközben a népeség átlagához közel álló arányban vannak közöttük diplomás és

érettségizett apák. A *megbélyegzettek* apái között átlagot meghaladó a 8 osztályt el nem végzettek súlya, s kisebb arányban vannak közöttük érettségizettek és diplomások is. A legrosszabb helyzetet a *felvállalók* apái mutatják, hiszen kétharmaduk nem fejezte be az általános iskolát, negyedük pedig csak 8 osztályt végzett. Így aztán nem meglepő, hogy nem tudtak segítséget nyújtani gyermekeik iskolai tanulásában, s így azok hátránya nem csökkent az iskolázottságban.

A kérdezett apja iskolai végzettségének az apák iskolai végzettségének megoszlásától és a kérdezettek iskolai végzettségének megoszlásától való eltérése (százalékpont)

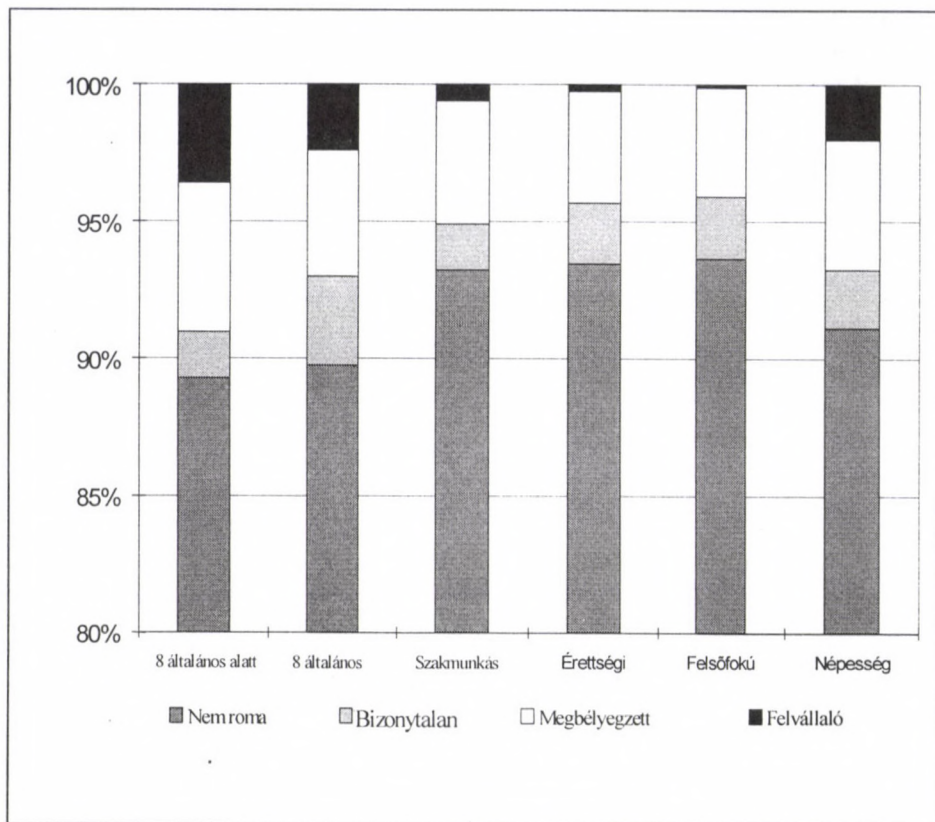
	Nem roma		Bizonytalan		Megbélyegzett		Felvállaló	
	apa	gyermek	apa	gyermek	apa	gyermek	apa	gyermek
8 általános alatt	-0.7	-0.8	-7.6	-0.6	5.1	6.2	29.4	24.2
8 általános	-0.3	-1.1	11.3	12.8	-0.7	4.2	4.3	24.5
Szakmunkás	0.5	0.6	-4.9	0.4	-1.4	-2.5	-16.6	-16.0
Érettségi	0.3	0.9	0.6	-10.1	-1.6	-5.1	-9.4	-22.3
Felsőfokú	0.2	0.4	0.6	-2.4	-1.3	-2.9	-7.7	-10.5

Az előző táblázat azt jelzi, hogy a *nem romák* esetében nincs jelentős eltérés az apák és a kérdezettek iskolai végzettsége között. A *bizonytalanoknál* a kérdezettek iskolai végzettsége magasabb a szakmunkás szintig, azután romlik. A *megbélyegzettek*nél romlott a gyermekek iskolai végzettsége az apákéhoz képest, míg a *felvállalók* esetében a 8 osztályt elvégzettek aránya jobb, mint az apáknál, de sokkal rosszabb a helyzetük az érettségivel rendelkezés esetében.

Az apa iskolai végzettségének negatív hatása elsősorban akkor jelentkezik, ha az nem éri el a 8 osztályt. Ebben a csoportban a népesség átlagát jelentősen meghaladó arányban találunk *megbélyegzetteket* és *felvállalókat*. Közvetve megerősíti ezt az is, hogy a szakmunkás és ennél magasabb végzettségű apák esetében átlag alatti a két vizsgált kategória aránya.

Megvizsgáltuk az egyes mobilitás típusok alakulását is. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy a strukturális mobilitás (amely az iskolai végzettségi szint általános emelkedéséből származik) az átlagnál jobban érintette a *felvállalókat*, míg a bizonytalanokra az átlagnál kisebb hatást gyakorolt. A cirkuláris mobilitás a *megbélyegzettek* esetében volt az átlagnál kisebb, míg a *felvállalók* esetében az átlagnál nagyobb hatást fejtett ki. Az immobilak aránya különösen magas a *felvállalók* körében (pedig ez az ő esetükben egy alacsonyabb iskolázottsági szint konzerválódását jelenti). A *bizonytalanok* és a *megbélyegzettek* között is sok volt az immobil.

Az etnikai besorolás egyes kategóriáinak részesedése az apák iskolai végzettsége szerinti csoportokból

Forrás: Szonda Ipsos

Az iskolai végzettség szerinti mobilitás a kérdezettek etnikai besorolása alapján (%)

Mobilitás típus	Népszerűség	Nem roma	Bizonytalan	Megbélyezett	Felvállaló
Strukturális	23,7	23,8	17,0	24,4	31,3
Cirkuláris	38,8	39,5	36,2	33,6	19,8
Immobil	37,5	36,7	46,9	42,1	49,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

2.3. A gazdasági aktivitás alakulása

Az aktív keresők között a *nem romák* aránya átlagot meghaladó mértékű, s viszonylag magas az aktivitás a *megbélyezettek* között is. A *felvállalók* aktivitása csak fele népességbeli arányuknak. Amint azt az életkori megoszlásnál láthattuk, a *nem romák* általában idősebbek, mint a *megbélyezettek* és a *felvállalók*. Emiatt nem meglepő,

hogy a nyugdíjasok között kisebb arányban találjuk ez utóbbi csoportok képviselőit (bár a nyugdíjasok között sok a rokkantnyugdíjas). A gyesen vagy gyeden levők között ellenben jelentősen felülreprezentáltak a *megbélyegzettek* és a *felvállalók*, ami egyik táptalaja a nem romák cigányellenességének (például annak, hogy sokan „élősködőknek” tartják őket). Pedig a relatíve fiatalabb korösszetétel miatt a magasabb arány ebben a csoportban természetesnek tekinthető. Hasonló állítás fogalmazható meg a munkanélküliekkel kapcsolatban is: a munkanélkülieken belül a *felvállalók* súlya a népességarányuk háromszorosának felel meg, de a *bizonytalanok* és a *megbélyegzettek* esetében is kétszeres a mutató értéke. A tanulók között a *nem romák* és a *bizonytalanok* felül-, a *megbélyegzettek* és a *felvállalók* alulreprezentáltak. Az egyéb eltartottak között is az utóbbi két csoport vezet, különösen magasnak tekinthető a *felvállalók* részaránya (háromszorosa a népességbeli arányuknak).

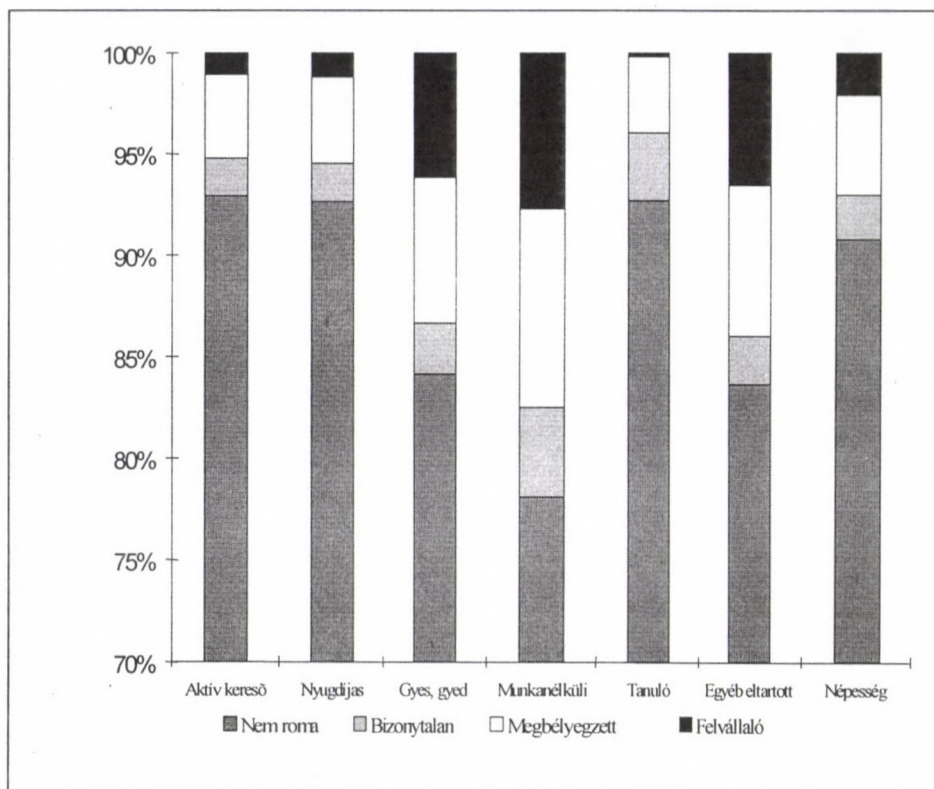
A legnagyobb arányban a *nem romák* között találunk aktív keresőt, miközben a *felvállalók* mindössze 22 százaléka tartozik az aktívak közé. A nyugdíjasok aránya is a *nem romák* között magas, ennél valamivel kisebb a *bizonytalanok* és a *megbélyegzettek* között az arányuk, s a legalacsonyabb nyugdíjas arányt ismét a *felvállalóknál* kapjuk (részben fiatalabb koruk miatt). A gyesen, gyeden levés is főleg erre a csoportra jellemző (az átlag háromszorosa az arányuk), de a *megbélyegzettek*ek belül is csaknem másfélszeres a gyesen, gyeden lévők súlya. A munkanélküliség igen jelentős probléma a *nem romákon* kívül minden csoportban. A bizonytalanok és a *megbélyegzettek* 15-16 százaléka van munka nélkül, a *felvállalók* esetében az arány már 28,5 százalék, miközben a tanulók súlya marginális. Az egyéb eltartottaknál is a *felvállalók* vezetnek a mezőnyt, hiszen 15 százalékuk ide tartozik.

A népesség megoszlása gazdasági aktivitás és az etnikai besorolás szerint (%)

	Népesség	Nem roma	Bizonytalan	Megbélyegzett	Felvállaló
Aktív kereső	42,7	43,7	36,3	36,0	21,9
Nyugdíjas	36,4	37,2	31,8	31,6	20,8
Gyes, gyed	4,5	4,2	5,2	6,7	13,3
Munkanélküli	7,8	6,7	15,8	15,6	28,5
Tanuló	3,6	3,7	5,6	2,8	0,4
Egyéb eltartott	4,9	4,5	5,4	7,3	15,1
Népesség	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Ezzel az eltartottak aránya a *nem romák* 56,3 százalékaival szemben a *felvállalóknál* 78,1 százalék, és a belső megoszlás is különbözik. Az aktív/(aktív+munkanélküli) arány a *nem romák* esetében 86,7 százalék, míg a *felvállalóknál* 43,5 százalék, s a *bizonytalanoknál* és a *megbélyegzettek*eknél is csaknem 70 százalék.

Az etnikai besorolás egyes kategóriáinak aránya a különböző aktivitású csoportok körében (%)

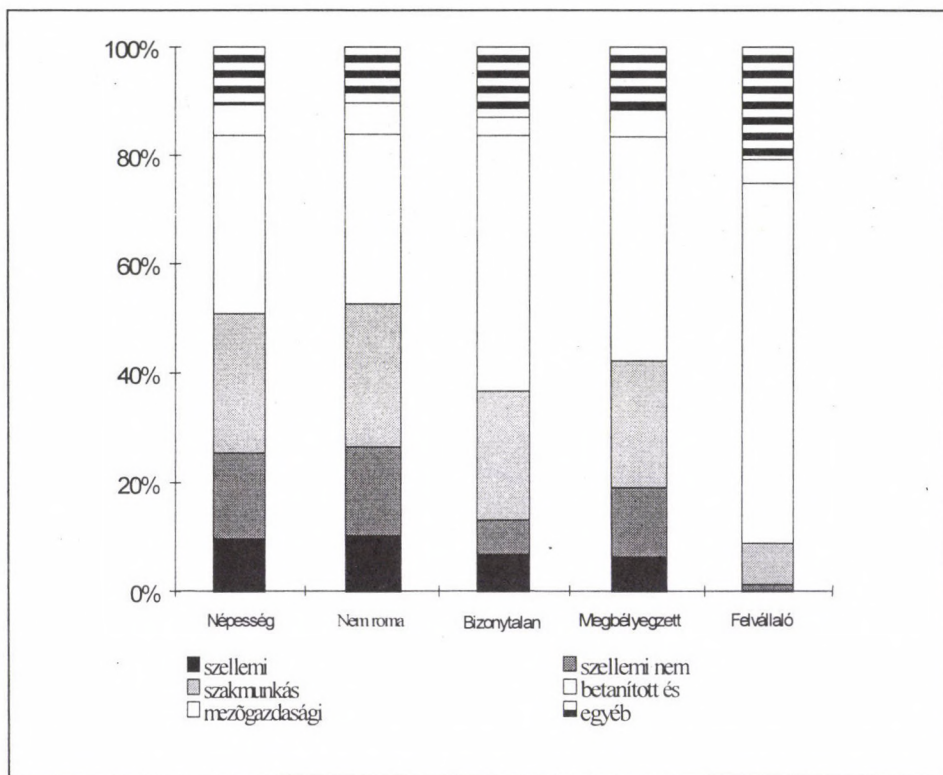

Forrás: Szonda Ipsos

2.4. A foglalkozási csoportok eltérései

A foglalkozási eltérések részben követik az iskolai végzettség eltéréseit. A *nem romák* 26,7 százaléka szellemi munkát végez, 26 százaléka szakmunkás, 37,2 százaléka egyéb munkás. A *bizonytalanok* esetében 13,2 százaléka a szellemi munkát végzők aránya, ami alacsonyabb a *meghélyezettek* 19,2 százaléknál, de magasabb a *felvállalók* 1,3 százalékos arányánál. Ez utóbbi csoportban a szakmunkások aránya is messze elmarad az átlagtól, 8 százaléka alatti. Ellenben csaknem kétharmad a betanított és segédmunkások súlya. A *bizonytalanok* és a *meghélyezettek* foglalkozási struktúrája a jelzett kivétellel közel azonos.

A foglalkozás alakulása az etnikai besorolás egyes kategóriáiban (%)

Forrás: Szonda Ipsos

A munkanélküliség és a vállalkozásban való érdekltség alakulása az etnikai besorolás szerint (%)

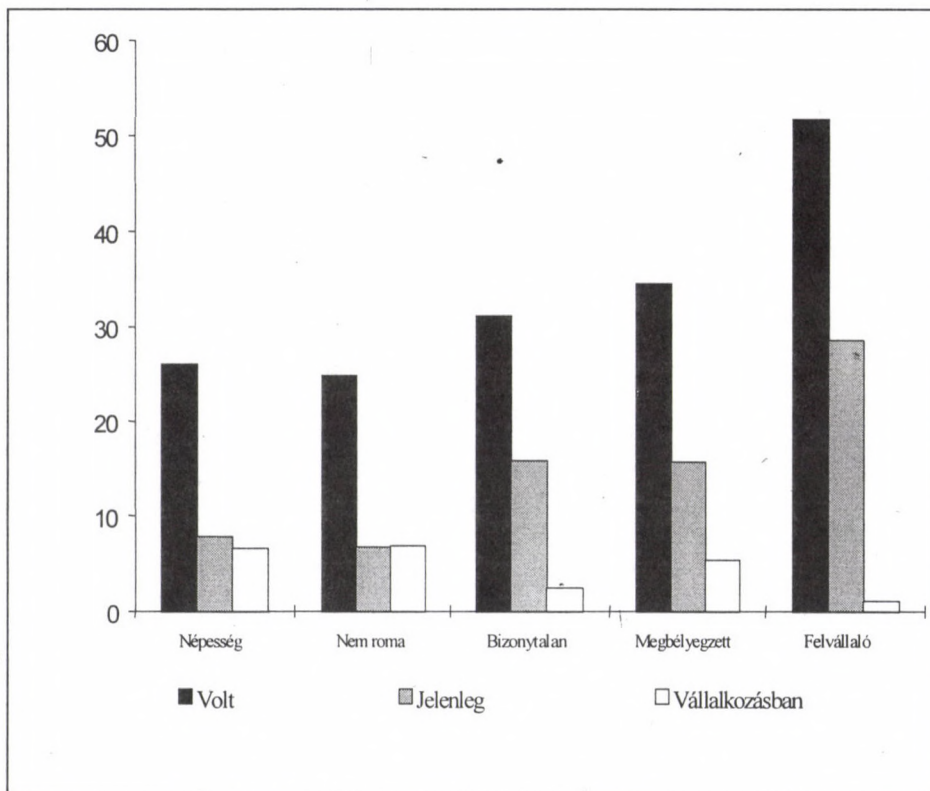
	Néesség	Nem roma	Bizonytalan	Megbélyezett	Felvállaló
Volt/most munkanélküli	26,0	24,8	31,2	34,5	51,6
Jelenleg munkanélküli	7,8	6,7	15,8	15,6	28,5
Vállalkozásban érdekelt	6,6	6,9	2,4	5,3	1,1

A gazdasági aktivitás szerinti elemzésnél bemutattuk, hogy hogyan alakul a munkanélküliség az egyes kategóriáknak megfelelően. Ugyanakkor az sem mellékes, hogy az átalakuló gazdaság milyen mértékben érintette az egyes csoportokat a múltban. Empirikus eredmények már korábban is magasra tették a cigány munkanélküliek számát és arányát, ami részben a nem megfelelő szakképzettségre, részben azonban az előítéletes gondolkodásra vezethető vissza (például munkamorál megítélése). Az

előző táblázat alapján jól látható, hogy nemcsak 1997 végén volt magas a munkanélküliek aránya a *bizonytalanok*, a *megbélyezett* és a *felvállalók* körében, hanem korábban is. A munkanélküliség csökkenése elsősorban a *nem romáknak* kedvezett, hiszen az elmúlt 10 évben csaknem negyedük volt egyszer/többször munka nélkül, s ez az arány 7 százalék alá süllyedt 1997 végére. A másik végletet képviselő *felvállalók* esetében azt láthatjuk, hogy több mint felük volt már valamikor munkanélküli az elmúlt 10 évben, s 28,5 százalékuk jelenleg is az.

A vállalkozásban érdekelt aránya a *nem romák* között a legnagyobb (csaknem 7 százalék), ezután a *megbélyezett* következnek 5 százalék körüli aránnyal. A *felvállalók* itt is hátrányban vannak, hiszen csak 1 százalékuk érdekelt valamilyen vállalkozásban. Mivel a vállalkozás és az iskolai végzettség között erős kapcsolat van, ezért ez a fajta aránytalanság nem meglepő (ráadásul a szükséges kapcsolati tőke és persze a fizikai-pénzbeli tőke is hiányzik ehhez).

A munkanélküliség és a vállalkozás alakulása az etnikai besorolás egyes kategóriáiban (%)

Forrás: Szonda Ipsos

A saját vállalkozással rendelkezők szerepe a vállalkozásukban az etnikai besorolás szerint (%)

	Népesség	Nem roma	Bizonytalan	Megbélyezett	Felvállaló
Csak tulajdonos	9,9	9,8	7,7	8,3	44,4
Irányító munka	26,1	26,4	26,9	21,9	11,1
Szellemi munka	17,4	17,4	11,5	20,8	0,0
Fizikai munka	46,6	46,4	53,8	49,0	44,4
Vállalkozók összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A vállalkozásukban elfoglalt pozíció érdekes képet mutat etnikai kategóriánként. Csak tulajdonosként van jelen a vállalkozásban a népesség mintegy 10 százaléka, míg a *felvállalóknál* ez az arány 44 százalék feletti. A *nem romák* és a *megbélyezettek* pozíciója közel azonos a vállalkozásokban. A *bizonytalanok* főleg fizikai munkát végeznek a saját vállalkozásukban, ez főleg a szellemi munkát végzők arányának rovására valósul meg.

2.5. A nettó jövedelmek alakulása

Az iskolai végzettség, a gazdasági aktivitás és a foglalkozás többé-kevésbé determinálja az elérhető jövedelmeket. Ez a hatás különösen erős a béreknél és a kereseteknél, de a juttatások sem függetlenek ezektől (például a nyugdíjak az előző évek keresetétől, a munkanélküli ellátások az előző időszak átlagkeresetétől függenek stb.). Mivel egy survey-technikát alkalmazó kutatást használtunk fel, nem árt rámutatni arra, hogy ezek az adatok önbevalláson alapulnak, ezért mindenképpen torzítanak. Ennek oka kettős: egyrészt maguk a megkérdezettek sincsenek mindig tisztában valós jövedelmi helyzetükkel (különösen akkor, ha sok a rendszertelenül befolyó jövedelem), másrészt jelentős lehet az eltagadás is (például a fekete munkából, vállalkozásból stb. származó keresetek). Ezért a következő megállapítások inkább csak a tendenciákra világítanak rá (igaz, minél inkább közelítenek egymáshoz az eltagadási mértékek, annál inkább helyesek a kategóriák közötti arányok).

Az egyes csoportok átlagos nettó keresete tükrözi az eddig elmondottakat. Míg a *nem romák* keresete az átlag körüli (ami létszamarányuk alapján várható volt), addig a *bizonytalanok* és a *megbélyezettek* keresete 5-8 százalékkal elmarad az átlagtól. Ugyanakkor a *felvállalók* keresetei csaknem 30 százalékkal kisebbek az átlagosnál. Ez azonban vélhetően nem a roma származás miatt, hanem a munkaerőpiacon elfoglalt rossz pozícióiknak köszönhető, hiszen a fizikai foglalkozásuk átlagkeresete 1997 végén kétharmada volt az átlagosnak a keresők körében.

A nettó keresetek és a családi nettó összes jövedelem alakulása az etnikai besorolás szerint (%)

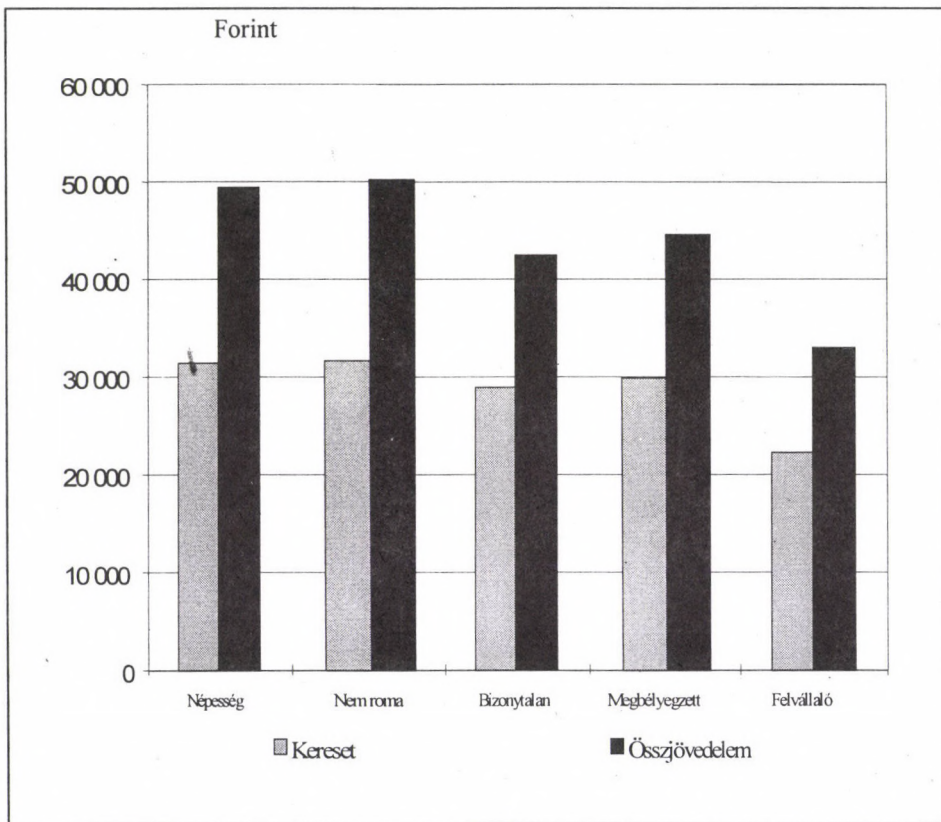
	Népesség	Nem roma	Bizonytalan	Megbélyezett	Felvállaló
Kereset	31372	31597	28931	29822	22234
Fő	9398	8733	155	399	111
Az átlag százalékában	100,0	100,7	92,2	95,1	70,9
Összes jövedelem*	49393	50202	42442	44526	32915
Fő	21409	19241	426	1093	503
Az átlag százalékában	100,0	101,6	85,9	90,1	66,6
Egy főre jutó jöv.	15749	16299	12628	12820	7388
Az átlag százalékában	100,0	103,5	80,2	81,4	46,9

* Egy családra jutó havi nettó jövedelem.

Ezt a kereseti aránytalanságot a szociális juttatások részben ellensúlyozhatják. A roma családokban általában több gyermek születik, mint a nem romák családjaiban, ezért a keresetek alapján alacsony egy főre jutó jövedelmek várhatók (például Havas–Kemény-féle kutatás megállapítása szerint az 1993-ban született gyermekek 11,9% volt roma). Számításaink szerint *a családi összes jövedelem szintjén a felvállalók elmaradása csaknem 33 százalék, a megbélyezetteknel 10 százalék, a bizonytalanoknál 14 százalék az átlagtól való eltérés lefelé. Az egy főre jutó jövedelemnél (ahol az eltartottak számát is figyelembe vesszük) a lemaradás még jelentősebb: a nem romák átlag felett vannak, míg a bizonytalanok és a megbélyezettek már csaknem 20 százalékkal, a felvállalók meg egyenesen 53 százalékkal maradnak el az egy főre jutó átlagtól.*

Az összes keresetből és jövedelemből való részesedés is aránytalan: a *nem roma* keresők összességében 2-4 százalékkal többet kapnak népességbeli arányuknál. A *bizonytalanok* csak 68–73 százalékát (például $1,5/2,2=0,68$), a *megbélyezettek* 82–94 százalékát, a *felvállalók* mindössze 38-89 százalékát. Látható, hogy a juttatások (nyugdíj, gyes, gyed, családi pótlék, munkanélküli ellátások) érdemben tudnak segíteni a kereseti elmaradáson, ha az összes jövedelemből való részesedést nézzük, de azt is láthattuk már, hogy a magasabb eltartotti arány miatt még ez sem elegendő.

A havi nettó átlagkereset és -jövedelem alakulása az etnikai besorolás egyes kategóriáiban (forint)

Forrás: Szonda Ipsos

2.6. A lakóhely és a lakókörnyezet eltérései

A jövedelem erős hatást gyakorol a lakásviszonyokra, hiszen magasabb jövedelem mellett lehetőség van egyrészt jobb lakás bérletére, másrészt ez lehetőséget teremt arra, hogy takarékoskodással, hitelfelvétellel a saját igényeknek megfelelő lakásokba költözzenek a magas jövedelműek. Az alacsonyabb jövedelmi kategóriába tartozók csak az állam és az önkormányzatok segítségével reménykedhetnek, de ez a pénzügyi korlátok szükségessége miatt csak kevesek számára jelent igazi megoldást.

A nagyon rossz lakásokban lakók csaknem 22 százaléka *felvállaló*, 17,5 százaléka *megbélyezett*, ami többszöröse népelemségi arányuknak. Felülreprezentáltak még ezek a csoportok a rossz állapotú lakásoknál is. A közepes állapotú lakás esetében nincs lényegi különbség az egyes csoportok között, ellenben a jó állapotú lakásokban lakók főleg *nem romák*. Ilyen lakásokban elenyésző számban találunk *felvállalókat*.

A kérdezett lakásának állapota az etnikai besorolás szerint (%)

	Népesség	Nem roma	Bizonytalan	Megbélyezett	Felvállaló
Nagyon rossz	2,2	1,2	11,4	7,8	22,6
Rossz	7,2	5,9	20,7	14,5	30,0
Közepes	35,2	34,8	43,8	36,8	38,2
Jó	55,5	58,1	24,1	40,9	9,2
Népesség	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A *nem romák* (nagy létszámuknak megfelelően) kevés helyen „lőgnak ki”. Rossz állapotú lakásokban lakik 7,1 százalékuk, ami alacsonyabb, mint a népesség átlaga (9,4 százalék), ellenben felülreprezentáltak a jó állapotú lakásoknál. A *felvállalók* csaknem 53 százaléka rossz állapotú lakásban lakik, miközben csak 9 százalékuk él jó állapotú lakásban. A *megbélyezettek* körében is felülreprezentált a rossz lakásokban élők aránya, de körükben a *felvállalóknál* sokkal többen élnek jó állapotú lakásokban.

Nemcsak az fontos, hogy milyen a lakás állapota, az sem lényegtelen szempont, hogy a lakásnak helyet adó épület milyen állagú. Jó környéken levő, jó állapotú házakban is vannak vizes, rossz állapotú lakások, igaz, a fordított esetre ritkábban van példa (főleg a lakótelepeken). Adataink szerint ez az elméleti lehetőség csak csekély módosulást okoz, hiszen ahol rossz volt a lakás állapota, ott általában a ház állapota is kívánni valót hagyott maga után.

A kérdezett által lakott ház állapota az etnikai besorolás szerint (%)

	Népesség	Nem roma	Bizonytalan	Megbélyezett	Felvállaló
Nagyon rossz	2,4	1,4	11,5	8,0	23,5
Rossz	7,9	6,5	24,4	16,3	32,1
Közepes	40,1	40,2	45,0	39,2	36,1
Jó	49,6	52,0	19,1	36,5	8,3
Népesség	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A lakóhely vizsgálata is a hátrányos helyzetre mutat rá. A rendezetlen lakókörnyéken élők 15 százaléka *felvállaló*, 14 százaléka *megbélyezett*, de felülreprezentáltak a *bizonytalanok* is. A másik végletet jelentő rendezett lakókörnyéken élők között a *nem romák* felülreprezentáltak, a *felvállalók* erősen alulreprezentáltak.

A *bizonytalanok*, a *megbélyezettek* és a *felvállalók* relatív többsége közepesen rendezett lakókörnyéken élt, a *felvállalók* között azonban ezt a rendezetlen lakókörnyék követi. A *bizonytalanok* és a *megbélyezettek* meglehetősen hasonló lakókörnyékeken élnek, de ez elmarad a *nem romák* lakókörnyékének színvonalától.

A kérdezett által lakott ház környékének állapota az etnikai besorolás szerint (%)

	Népesség	Nem roma	Bizonytalan	Megbélyezett	Felvállaló
Rendezetlen	5,8	4,1	19,4	16,5	41,1
Közepes	37,1	36,3	48,1	43,6	45,2
Rendezett	57,1	59,6	32,5	39,9	13,6
Népesség	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

2.7. A településtípus hatása

A *nem roma* népességen belül a fővárosiak aránya kissé elmarad a népesség átlagától, de ezt a megyeszékhelyeken lakók magasabb aránya részben kompenzálja. A *bizonytalanok* relatív többsége Budapesten él, elsősorban a megyeszékhelyek rovására, de a városok és a községek is alulreprezentáltak körükben. A *megbélyezettek* esetében is magas a fővárosiak súlya, egyrészt a megyeszékhelyek, másrészt a községek kevésbé népszerűek náluk. A *felvállalók* között ellenben alulreprezentáltak a fővárosiak és a megyeszékhelyeken lakók, míg a községi lakosok súlya rendkívül jelentős (csaknem felük községekben lakik).

A kérdezett lakóhelyének településtípusa az etnikai besorolás szerint (%)

	Népesség	Nem roma	Bizonytalan	Megbélyezett	Felvállaló
Budapest	18,8	18,1	38,8	26,3	13,2
Megyeszékhely	17,6	18,2	7,6	13,9	10,0
Város	26,3	26,3	22,9	26,5	28,9
Község	37,3	37,4	30,7	33,3	47,9
Népesség	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Ennek hatására a fővárosban a *nem romák* aránya elmarad a népességbeli súlyuktól, miközben a *bizonytalanok* és a *megbélyezettek* aránya magasabb az átlagnál. A megyeszékhelyeken a *nem romáké* a terep, a *bizonytalanok* a leginkább alulreprezentáltak itt. A városokban nincs lényeges eltérés az egyes csoportok várható és tényleges arányaiban, a községekben azonban a *nem romák* és a *felvállalók* az átlagnál nagyobb arányban képviseltetik magukat.

Irodalom

- Havas Gábor–Kemény István 1995. A magyarországi romákról. *Szociológiai Szemle*, 3.
- Havas Gábor–Kemény István–Kertesi Gábor 1998. A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren. *Kritika*, március
- Ladányi János 1996. Romák Közép-Kelet Európában. *Társadalmi Szemle*, 4.
- Ladányi János–Szelényi Iván 1997. Ki a cigány? *Kritika*, december
- Ladányi János–Szelényi Iván: Az etnikai besorolás objektivitásáról. *Kritika*, december
- KSH 1994. *A cigányság helyzete, életkörülményei 1993*.
- KSH 1992. 1990. évi népszámlálás 3. Összefoglaló adatok.
- Magyar Háztartás Panel vizsgálat 1992. és 1994. év
- Sik Endre 1995. A longitudinális cigány. *Replika*, 7.